



KÂMÎ DİVANINDA RAKİP TİPİ VE RAKİP İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

Hasan EKİCİ*

Geliş Tarihi: Şubat, 2018

Kabul Tarihi: Haziran, 2018

Öz

Klasik Türk şiirinde aşk; âşık-maşuk-rakip üçlüsü arasında daha çok âşığın penceresinden yansıyan duygularla anlam kazanan bir temadır. Âşık, sevgiliye ulaşma yolunda her türlü engeli göze alan geleneksel bir tiptir. Bu engellerin başında geleneksel aşk üçlüsünün vazgeçilmez unsurlarından biri olan rakip tipi yer almaktadır. Divanlarda çeşitli tasavvurlarla dikkat çeken rakip, âşığa yaptığı kötülüklerle ön plana çıkar. Kötü huylu olan rakip, âşığın sevgiliye ulaşmasına ve sevgiliden ilgi görmesine engel olur. Rakip, sevgiliden itibar gördüğü, sevgilinin yanından hiç ayrılmadığı için âşığın en büyük düşmanıdır. Bu nedenle rakip engelinin ortadan kalkması bütün âşıkların ortak dileğidir.

Bu çalışmada, Kâmi'nin şiirlerinde geçen "rakip" tipi üzerinde durulacak, rakip kelimesinin yaygınlaşan anlamlarına değinilecektir. Bu bağlamda Kâmi'nin şiirlerindeki rakibin özellikleri ve rakip ile ilgili tasavvurlar hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Kâmi, Klasik Türk şiiri, rakip, maşûk, âşık.

RIVAL TYPE AND IMAGINATIONS ABOUT RIVAL IN THE DIVAN OF KAMI

Abstract

Love in classical Turkish poetry; among the triad of lovers-beloved-rival, it is a theme that gains meaning with the emotions reflected in the window of love. The lover who affords all kinds of disabilities in the way of reaching love is a traditional type. At the beginning of these obstacles is the rival type which is one of the indispensable elements of traditional love trio. The rival, who draws attention with various image levels in the Divan, comes to the fore with the evil that he has done. A malignant rival prevents beloved from reaching the lover and attracting interest from beloved. The rival is the greatest enemy of lover because he is respected of lover and has never left the side of his lover. For this reason, removing the rival's obstacle is the common wish of all lovers.

In this study, the type of "rival" in Kâmi's poems will be emphasized and the common meanings of the rival word will be mentioned. In this context, information will be given about the characteristics of Kami's rival in the poems and the imaginations about rival.

Keywords: Kami, classical Turkish poetry, rival, lover, beloved.

*  Dr. Öğr. Üyesi; Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hasanekici0202@gmail.com.

Giriş

Rakip kavramına sözlüklerde farklı karşılıklar verilmiştir.¹ Bunlardan bazıları: “Herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri, bekçi, Allah adlarından olup görüp gözeten demektir” (Devellioğlu, 1997: 875-76). “Diğeriyle aynı şeye talip ve hâhişger (istekli) olan, bir mahbubeye (sevgili), dildâde (gönül vermiş) olan âşıkların yekdiğerine nispeten her biri” (Sami, 1989: 669). “Diğerini men ile kendi işini terviç etmeye çalışan, engel; hafız, nigehbân, gözetici manasına olarak Cenab-ı Hakk’a itlak olunur” (Nâcî, 2009: 580). Klasik Türk şiirinde ise rakip, âşık-maşûk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan bir tiptir. Âşığın nazarında kötü vasıflara sahip olan rakip, âşığa sevgili kadar eziyet eder (Pala, 1989: 408). Ayrıca divanlarda rakiple ilgili tasavvurlara bakıldığında arada fesatlık yapan, bekçi, gözeten anlamında kullanışı da yaygındır. Bu bağlamda rakip yerine engel, ağıyar kavramları metinlerde sıklıkla kullanılmıştır (Çavuşoğlu, 2006: 68-69). Sevgiliye ulaşma yolunda kendisine engel olanları rakip olarak gören şairler, rakip ile ilgili tasavvurlar için canlı bir varlık (insan, hayvan) seçebileceği gibi, cansız bir varlık ya da doğa gücü ve olayı ile başka şeyleri de seçebilir (Zavotçu, 2006: 404-405). Bu bağlamda rakip ile ilgili tasavvurlar genel olarak şu başlıklar altında sıralanabilir:

- a. Rakip olumsuz özellikleriyle ön plana çıkan hayvanlara benzetilir: köpek (it, seg), eşek (har), karga (zag, kelag), baykuş (bûm), çaylak (zegan), papağan (tûtfi)
- b. Rakiple ilgili tasavvurlardan biri de şeytan (dîv), ehrimen (Zerdüştlükte karanlık tanrısı) olarak tasavvur edilmesidir.
- c. Rakip, olumsuz sıfatlarla anılır: yüzü kara (rû-siyah), kötü görünümlü/yüzlü (bed-likâ), bed-nefes, kötü bakışlı (bed-nazar), cahiller zümresinden bir kimse (zümre-i nâdân), mübtezel, lanetli (mel’ûn), kadir bilmez, kör, zavallı, nasipsiz (bî-nevâ)
- d. Sevgili rakibe karşı ilgi gösterir. Bundan dolayı âşık, rakibi düşman (adû) olarak telakki eder. Ayrıca rakip; erbâb-ı hased (kıskanç), sırdaş (hem-râz), arkadaş (musâhib), mahrem, nâ-tıraş olarak tasavvur edilir.
- e. Rakip, genellikle günlük hayatta ve tabiatta değersiz görülen unsurlara benzetilir: Verimsiz toprak (şûre), pek sert bir taş (seng-i hârâ), siyah taş (seng-i siyâh), diken (hâr), çer-çöp (has u hâşâk), katır boncuğu (har-mühre) (Sefecioğlu, 2001: 340-344)².

¹ Rakip kelimesinin farklı anlamları için bk. Ali İhsan Öbek (2009), Habis Bir Tür Yılan ve Karşıt Yıldız Olarak Rakib 1, *Gazi Türkiyat*, Güz, S. 5, Ankara, s. 271-302.

² Rakip ile ilgili bu bilgiler Nejat Sefercioğlu’nun *Nev’î Divanı’nın Tahlili* adlı çalışmasından özetlenerek alınmıştır.

Osmanlı Devleti'ndeki hiyerarşik yapılanma ile Klasik Türk şiirindeki, maşûk-âşık-rakip arasında da benzerlikler söz konusudur. Bu bağlamda padişaha ait özellikler maşûk tipine yansımıştır. Osmanlı devletinde saray görevlilerini, devlet adamlarını ve ordudaki askerlerini kapsayan kulluk terimi ve reyanın özellikleri âşık tipine yansımıştır. Vezirin padişaha yakınlığı ise rakip tipi ile özdeşleştirilmiştir. Ayrıca rakip, Osmanlı devlet teşkilatındaki kapıcı (derbân), yeniçeri ocaklarında ayak işlerini gören karakullukçu, padişahın avlanması için gerekli köpekleri sağlayan kişi anlamındaki segbân ve subaşına benzetilmiştir. Osmanlı devletinin diğer devletlerle yaşadığı siyasî gerilimler, maşûk-âşık-rakip tipleri arasındaki ilişkilere yansımıştır. Bu anlamda maşûk, Yavuz Sultan Selim'e; rakip ise "Kızılbâş"a benzetilmiştir (Keskin, 2010: 400-420).

Kâmî divanında rakip tipi ile ilgili tasavvurlar üzerinde durulan bu makale dışında rakip üzerine bazı incelemeler ve çalışmalar yapılmıştır.³ Bu çalışmalardan hareketle rakip ile ilgili daha ayrıntılı tahlil ve değerlendirmelere ulaşılabilir.

Üç kısımdan oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde Kâmî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci kısımda Kâmî Divanı'nda rakip tipinin kullanımı ile ilgili bilgiler ele alınmıştır. Üçüncü kısımda ise Kâmî Divanı'nda rakip tipi ile ilgili tasavvurlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

1. Kâmî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

Asıl adı Mehmed olan Kâmî, Edirnelidir. Doğum ve ölüm tarihleri hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi yoktur. Tezkirelerin ve biyografik eserlerin verdiği bilgilerden hareketle Kâmî'nin H. 1050-1059 / M. 1640-1649 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Kâmî, Gülşenî tarikatı şeyhlerinden Derviş İbrahim-i Gülşenî'nin oğludur. Genç yaşta ilim tahsiline Edirne'de başlayıp İstanbul'da devam etmiştir. Kâmî, medrese tahsilinin yanı sıra babası gibi Gülşenî tarikatına intisap ederek tasavvufi terbiye de almıştır. İlmiye mesleğinde kademe kademe ilerlemiş, mülazım olmasının ardından çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, fetva eminliği, kadılık ve evkaf müfettişliği gibi görevlerde bulunmuştur. Yaklaşık kırk yıl değişik kademelerde görev yapan Kâmî, 22 Temmuz 1724 yılında vefat etmiştir. XVII. yüzyıl şairlerinden olan Kâmî'nin şiirlerinde İran şairlerinden Sâib'in etkileri görülmektedir. Kasidelerinde fahriye bölümü olmayan Kâmî, çağdaşı olan Nef'i'den daha sade bir dil kullanmıştır. Şairliğinin zirvesindeyken genç bir şair olan Nedim'e teveccüh göstermiş, onun gazellerine nazireler yazmıştır. Arapça ve Farsçaya hâkim olan Kâmî'nin divanı dışında dinî,

³ Ahmet Atillâ Şentürk, (1995). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakibe Dair*, İstanbul: Enderun Kitabevi., Hüseyin Cöntürk (2012). *Divan Şiiri Üstüne Denemeler*, (Yay. Haz. Haluk Aker). İstanbul: YKY., Abdullah Aydın (2013). *Divan Şiirinde Rakip Portresi*, Ankara: Sonçağ Yayınları.

ahlâkî, edebî içerikli yazmış olduğu bir kısmı manzum, bir kısmı mensur telif ve tercüme pek çok eseri vardır. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

Manzum eserler: *Âsaf-nâme, Behcetü'l-feyhâ, Firuz-nâme, Tuhfetü'z-zevrâ.*

Mensur eserler: *Fetâvâ-yi Kâ'idîyye, Huz Mâ Safâ, Mehâmmü'l-fukahâ Fî-Tabakâti'l-Haneîyye, Metâlib-i Sâ'ire, Nefise-i Uhrevîyye, Riyâzü'l-Kâsimîn, Şerh-i Hicv-i Şifâi* (Yazıcı, 1998: 16-34)⁴.

2. Kâmî Divanında Rakip Tipi

Rakip tipiyle ilgili tasavvurlar adlı çalışmamız Kâmî divanındaki şiirler esas alınarak hazırlanmıştır. Kâmî divanı, şu tertip özelliklerine sahiptir (Yazıcı, 1998: 3):

Tablo 1: *Divanın Tertip Özellikleri*

| Sıra No | Nazım Şekli | Sayısı |
|---------|-------------|--------|
| 1 | Kaside | 25 |
| 2 | Musammat | 9 |
| 3 | Mesnevî | 6 |
| 4 | Kit'a | 20 |
| 5 | Tarih | 79 |
| 6 | Gazel | 227 |
| 7 | Muamma | 27 |
| 8 | Lugaz | 17 |
| 9 | Rubâî | 1 |
| 10 | Matla | 168 |
| 11 | Müfred | 11 |

Kâmî divanındaki nazım şekillerine bakıldığında rakip ve rakip ile ilgili tasavvurların en çok gazel nazım şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 2: *Rakip Tipinin Kullanımı*

| | Terkib-i Bend | Gazel | Matla | Toplam |
|---------------------|---------------|-------|-------|--------|
| Rakip | 1 | 22 | 4 | 27 |
| Ağyar / Gayr | -- | 18 | 4 | 22 |

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere gazel bölümünde 40 yerde geçen rakip (ağyar / gayr) kelimesi, terki-i bend bölümünde 1 yerde, matla bölümünde 8 yerde geçmektedir. Beyitlerdeki rakip ile ilgili tasavvurlara bakıldığında sevgilin yanından ayrılmama, sevgiliden itibar görme unsurları ile daha sık karşılaşılmaktadır. Bu açıklamalardan sonra beyitlerdeki anlam özelliklerinden hareketle aşağıdaki bölümlerde rakibe ait tasavvurlar ve rakibin özellikleri hakkında bilgi verilecektir.

⁴ Bu çalışma dışında Kâmî ve Divanı hakkında iki çalışma daha yapılmıştır. Kâmî Divanı ile ilgili olarak Ali Yıldırım (2009) tarafından yapılmış bir doktora çalışması bulunmaktadır. *bk. Ali Yıldırım (2009). Kâmî Divanı (Edirneli Efendi Çelebi) Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni.* Ankara: MEB Yayınları. Diğer çalışma ise Kezban Özyılmaz tarafından yapılmış bir yüksek lisans tezidir. *bk. Kezban Özyılmaz (1994). Kâmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

3. Kâmî Divanında Rakip ile İlgili Tasavvurlar

Âşığın gözünde olumsuz sıfatlara sahip olan rakip tipi, Kâmî divanında çeşitli tasavvurlarla şiire konu olmuştur. Bu tasavvurlar, genellikle âşığın duyguları ve bakış açısı ile ilgilidir. Kâmî divanında rakip ile ilgili tasavvurlar alfabetik olarak şu başlıklar altında sıralanabilir:

3.1. Aldatıcı

Rakip, çeşitli oyunlara, hilelere başvurarak sevgiliyi âşıktan uzaklaştırmaya çalışır. Şair, açık istiare ile mâha / sevgiliye söyleyin oyun halkasına girip de -aşk oyununda- rakibe inanarak aldanmasın, ismini karalamasın demektedir.

Söylen o mâha halka-i bâzîçeye girüp

Aldanmasun **rakibe** meded karalanmasun (G. 164 / 2)

3.2. Âşığı Sevgiliden Ayırır

Rakip, âşığın sevgiliye yaklaşmasını, kavuşmasını istemeyen en büyük engeldir. Buna rağmen âşık, yine de kabiliyeti oranında bir anını yakalayıp sevgilinin süzgülü ve öldürücü bakışlarından nasibini alır.

Rakîb itmez visâlün kendüye bir vech ile takrîb

Bulur ancak tegâfûl-güne-i gamzenden istidâd (G. 29 / 2)

3.3. Bû Leheb Tabiatlı

Rakibin özelliklerinden biri de Ebu Leheb gibi sert tabiatlı oluşudur. Tebbet sûresi, indiriliş nedeni Ebu Leheb'in Hz. Muhammed'e ve Müslümanlara yaptığı zulümlerdir. Ebû Leheb sözcük olarak "alev babası" anlamındadır. Şair, sevgiliyle âşık arasında engel olan rakibi Ebû Leheb'e benzetmekte ve ona beddua etmektedir. Rakibin baş aşığı olması için Tebbet sûresini doğrudan okumak gerekir. Tersten okunursa bu durum rakibe bir etki etmez.

Misâl-i seng-i hârâdur **rakîb-i Bû-Leheb-fıtrat**

Füsûn-ı Tebbet-i vârun olursa ser-nigûn olmaz (G. 84/2)

3.4. Çıyan

Rakibin akrep, yılan ve çıyan olarak tasavvur edilmesi, onun zehirli olan bu hayvanlar gibi sevgiliyi âşık aleyhinde zehirlemesi yahut da âşıkları gam ve hasret zehriyle öldürmesi sebebiyle olmalıdır (Şentürk, 1995: 86). Nasıl ki öldürülmeyen zehirli yılan daha zararlı bir hâle gelirse âşık da en büyük düşman olarak gördüğü rakibi aşk savaşında bir an önce yok etmeye çalışmalıdır.

Rakîb ma‘rekesin Kâmiyâ dırâz itme

Çıyanı koma sakın zehredâr olur giderek (G. 124 / 6)

3.5. Dermansız Derde Müptela Olması İstenir

Âşık ile sevgili arasında engel olan ve âşığa zulüm eden rakibin, iyileşmesi mümkün olmayan bir hastalığa yakalanması ve ölmesi istenir.

Ol maraz kim bulunmaz aña tabîb

Mübtelâ ola gayr **gayr-ı rakîb** (Matla 11)

3.6. Kâfir

Âşığın elinden sevgiliyi almaya çalışan rakip, müminin kalbinden imanı söküp, almaya çalışan şeytan yahut kâfire benzetilmektedir (Şentürk, 1995: 70). Âşığın gözünde sevgiliye kavuşan rakip, kâfire benzetilir. O genç ve güzel sevgiliyle vuslat yaşayan kâfir rakibin bu durumu, âşık için acı vericidir. Âşığın bu acıyı kabullenmekten başka bir çaresi yoktur.

Kâilüz dîdâra biz kâfir **rakîb** almış meger

Ol büt-i nev-rüsteyi âgûşa pîrâhen cüdâ (G. 3 / 3)

Kötü bakışlı kâfir rakip, neşeli, şen sevgiliyi görünce Hristiyan kalemi gibi alışılmışın dışında hareket eder, gerçek kişiliğini gizler. Burada Hristiyan kalemi gibi alışılmışın dışında hareket etmesinden murat, Frenk yazısının Arap yazısının hilafına yani soldan sağa (ters bir surette) yazılması olsa gerektir.

Rakîb-i kâfir o şühî görince bed-nazarı

Misal-i hâme-i tersâ hilâf-ı ‘âde gezer (G. 58 / 2)

3.7. Kıskanç

Hz. Yusuf, peygamberlerden *Hz. Yakup*’un on iki oğlundan biridir. Klasik Türk edebiyatında güzelliğiyle ön plana çıkan *Hz. Yusuf*’u kardeşleri çok kıskandıkları için kuyuya atarlar. Kardeşleri, yalan söyleyerek bir kurdun *Hz. Yusuf*’u yediğini *Hz. Yakup*’a iletirler. *Hz. Yusuf*’un yokluğu, *Hz. Yakup* için Ken’ân şehrini adeta hüznün kulübesine dönüştürür. Ken’ân, *Hz. Yakup*’un memleketi, günümüzdeki Filistin’in olduğu coğrafyadır (Devellioğlu, 1997: 507). *Hz. Yusuf*’un kardeşleri gibi rakip de sevgiliye yakındır. *Hz. Yakup*’un çok sevdiği evladından ayrılması nasıl hüznün sebebi olmuşsa *Hz. Yusuf*’un kardeşleri gibi olan rakip de sevgiliyi âşıktan ayırarak hüznü sevk eder. Âşık, *Hz. Yakup* olarak telakki edilir. Zamanın *Yusuf*’u için biraderleri rakip hükmündedir. Hâl böyle olunca ayrılık ülkesinde hüznün ve kederin hüküm sürmesi kaçınılmazdır.

Ol Yûsuf-ı zamâna birâder geçer **rakîb**
Ken'âniyan-ı hicre nice mâtem olmasun (G. 163/5)

3.8. Köpek

Klasik Türk edebiyatında daima sevgilinin kapısında beklediği, eşğinde oturduğu, sokağa çıktığında peşinden yürüdüğü için rakip, köpeğe benzetilmiştir (Şentürk, 1995: 79). Tıpkı adamotu bitkisinin çöldeki köpeğe bağlı olması gibi o peri yüzlü sevgili de rakibi görünce yerinden kalkar, ona doğru gider. Rakip, çöldeki köpek, sevgili de adamotu denilen bitki şeklinde tasavvur edilmektedir.

Rakîbi görmese kopmaz yirinden ol perî-peyker
Seg-i sahrâya olmuş sanki yebrûhü's-sanem beste (G. 177 / 5)

3.9. Kötü Sesli

Klasik Türk şiirinin kaynaklarından biri de Arap ve özellikle Fars şiiridir. Bu durum şiirimizin temsilcilerini baştan itibaren mukallitlik endişesine sürüklemiştir. Mukallit olarak telakki edilme endişesi klasik Türk şiirimizin farklı dönemlerinde, pek çok şair tarafından dile getirilmekle birlikte 17 ve 18. yüzyıllarda çok daha fazla dile getirilmiştir (Yıldırım, 2001: 189). Kâmî, şiirimizi Acem tarzını taklit ettiğini dile getiren kişileri kötü sesli rakibe benzetmiştir. Kerrenây⁵ denilen çalğının sesi ile erganûn (org denen çalgı) sesinin ahengi bir olmadığı gibi klasik Türk şiiri ile Fars şiiri tarz olarak farklıdır.

Rakîb-i bed-nevâ tarz-ı 'Acem'dür şi'rümüz dirmiş
Sadâ-yı kerrenây âheng-i savt-i erganûn olmaz (G. 84 / 6)

3.10. Lanetli

Rakip ile ilgili tasavvurlardan biri de lanetli olmasıdır. Âşık, rakibi lanetle anar. Çünkü rakip arabozucu, fitneci bir kişiliğe sahiptir. Dünyada ne kadar melanet, kötülük varsa rakibin tabiatında gizlidir.

Mahfûz-ı nihân-hâne-i tab'uñ mı **rakîbâ**
Dünyâda bulunmaz ne kadar mel'anet olsa (G. 193 / 7)

⁵ Kerrenây, eski çalğılardan birinin adıdır. Tunç yahut gümüş bir borudan ibaretti. Evliya Celebi Seyahatnamesinde (ciIt-1, sayfa 641) çıkardığı sesin himar sedasına (eşek sesi) benzediğini, IV. Murat'ın Revan'dan getirdiğini yazar (Pakalın, 1993: 243).

3.11. Sevgilinin Sohbet Arkadaşı

Rakip, sevgilinin yanından ayrılmaz, ona yardım eder. Sevgilinin bulunduğu meclislerde sohbet arkadaşı olur. Bu durumu içine sindirmeyen âşıklar, güzellik sultanı sevgilinin bu durumdan dolayı pişman olacağını belirtirler.

Lâyık mıdur nedîm ola sen şâha ol **rakîb**

Sonra görürsün ey şeh-i hüsnüm nedâmeti (G. 209 / 4)

3.12. Sevgiliye Âşık

Rakibin gönlünde sevi boylu sevgilinin sevdasının olması uygun değildir. Bu, kâfir mahallesinde minare olması gibi uygunsuz bir durumdur.

Rakîbâ gel çıkar ol serv-kad sevdâsını dilden

Bu vaz'-ı nâ-revâdur kûy-ı kâfirde menâr olmaz (G. 82 / 3)

3.13. Sevgiliye Kavuşur, Onu Elde Eder

Âşıkların başıboş dolaşmasının, dağınık, perişan ve kimsesiz olmalarının sebebi rakiptir. Çünkü rakip, sevgiliyi elde etmiştir.

N'ola âvâreler olursa garîb

K'ola almış o şâh-bâzı **rakîb** (Matla 12)

Âşık, kendini beğenmiş, istiğna sahibi sevgiliye canını feda etmekten kaçınmaz. Âşık, bu yolla rakibe, sevgilinin semtinin gerçek satın alıcısı olduğunu gösterir. Âşık için canını feda etmek vuslata giden yoldur. Ağyar ise, âşığın verdiği bu mücadeleyi, fedakârlığı yapamaz.

O şûh-ı hod-fürûşa 'arz idüp nakdîne-i cânı

Harîdâri-i vuslat semtini **ağyâra** gösterdüm (G. 140 / 2)

Âşık, ay gibi parlak olan sevgilinin menziller gezmesinin tehlikeli olduğunu söylemektedir. Zira bir gün ağyarın kucağının hâlesine düşmesinden endişe etmektedir.

Düşer ülfetle bir gün hâle-i âgûş-ı **ağyâra**

Meded menzil be-menzil gezmesün ol mâh-ı tâbânım (G. 146 / 3)

3.14. Sevgiliden İtibar Görür

Rakip, sevgiliden iltifat görür, onun bakışlarını üzerine çeker. Âşık, sevgilinin göz ucuyla bakışından bile mutlu olur, ağyara (başkalarına) gösterdiği iltifattan dolayı da kederlenir.

Şâd olsa bile nîm-nigâhun ile 'âşık

Ağyâra nevâzişden irişen gamı neyler (G. 66 / 6)

Sevgili, âşığı göz ucuyla dahi mutlu etmezken, güzelliği ile rakibin gönlünü mutlu kılması uygun olmaz. Bu durum âşıklar için kabul edilemeyecek bir davranıştır.

Ne revâdur ki bize nîm-nigâh eylemeye
Ahd-i hüsninde **rakîbi** ide dil-şâd ancak (G. 117 / 6)

Sevgili, rakibe göz ucuyla iltifatlar etmekte, bu şekilde âşıkların eski yaralarını daha da derinleştirerek, güçsüz ve zayıf olmalarına neden olmaktadır.

İtdi **rakibe** gûşe-i çeşmiyle iltifât
İndürdi köhne şerhalarum üstühâna dek (G. 122 / 5)

Sevgili, rakibe hayat bahşederek onu yanına alır. Bu durum âşıkları, kahreden bir davranıştır.

Aldun **rakibi** yanuna kayd-ı hayât ile
Kurbânun oldıgum ya bizi öldürür misin (G. 167 / 2)

Sevgili, ağyara lütuf bulunarak âşığına eziyet eder. Böyle bir davranışa tahammül etmek, âşıklar için çok güç bir durumdur.

Bizi cevri ü cefaya basdurup **ağyâra** lutf itdün
Tekellûf ber-taraf bu vaz' uña cânâ tahammül güc (G. 26 / 3)

Sevgili, oruçlu saatlerin uzun sürmesi gibi rakibe çokça iltifatlarda bulunur, âşığa da imsak zamanının kısalığı gibi daha az ilgi gösterir.

Gayre misâl-i rûze uzun boylı iltifât
İmsâk gibi bizlere ânı nevâzişi (G. 220 / 2)

3.15. Sevgilinin Zevk ve Neşe Kaynağıdır

Sevgili rakibe ilgi göstererek mecliste onu mutlu eder. Bu davranışıyla âşığın ciğerini kebab eyler, ona acı verir.

Meclisde mezâk itdi **rakibi** mezelendi
Sûzıyla kebâb oldu ciğerler mezelendi (Matla 153)

3.16. Sevgilinin Yanından Ayrılmaz

O peri gibi güzel olan sevgili şimdi rakibi yanından ayırmaz; Kâmî öyle teberâyı gideremezse (sevgilinin kendisinden yüz çevirmesine mani olamazsa) buna şaşılır mı diyerek üzüntüsünü ve umutsuzluğunu dile getirmektedir.

Yanından ayırmaz o perî şimdi **rakîbi**

Kâmî ne ‘aceb öyle teberrâyı gidermez (G. 94 / 7)

Ağyar ile bağa (bahçe, meclis ortamı) iftara giden sevgili, âşığını hicrana düşürüp onu acılar içinde bırakır.

Ağyâr ile iftâra gider bâğa o meh-rû

Hicrân ile şimdi işümüz âh u enîndür (G. 50 / 4)

Sevgili, ağyara birçok iltifat edip ona sevgiyle bakmaktadır. Çaresiz âşığını gördüğünde ise bakışlarını ondan kaçıtır.

Ağyâra sad nevâziş ü sad çeşm-i iltifât

Ben nâ-tüvanı gamze görince yeleklenür (G. 78 / 3)

Ata iyi binen sevgili ile ağyar birlikte hareket eder. Rakip, bu yolda sevgiliyle yoldaştır. Âşık, bu duruma üzülse de iyi şeyler de kötü şeyler de geçip gitmektedir, dolayısıyla bu duruma sabretmekten başka çare yoktur.

O şeh-süvâr ile **ağyâr** hem-‘inân geçiyor

Elemde olma gönül yahşi vü yaman geçiyor (G. 81 / 1)

Âşık, sevgilinin ağyar ile birlikte meclise gelmesini istemez. Sevgili ile yalnız kaldığında da başkasının gelmesini istemez.

Bezme **ağyâr** ile yârun geldügin cân istemez

Yalnız cânân ile sohbetde yârân istemez (G. 93 / 1)

Âşık, sevgilinin yanından bir türlü ayrılmayan ağyarı bir şekilde uzaklaştırabilse gönlündekileri sevgiliye ayrıntılı bir şekilde anlatacaktır.

‘Arz itmek olur hâl-i dili yâra mufassal

Ağyârı birer hâl ile ib‘ad idebilsek (G. 128 / 3)

3.17. Sevgiliye Karşı Vefasızdır, Menfaatçidir

Rakibin özelliklerinden biri de aşkta bencil davranmasıdır. Eğer ağyar sevgilinin güzelliğine denk başka birini görse eline çâr-pâre denilen dört parçadan oluşan müzik aletini alıp oynar. Çünkü sevgiliye karşı vefası yoktur.

Görürse mislini dildârûñ **ağyâr**

Eline çâr-pâre alup oynar (Matla 6)

3.18. Sevgiliyi Tedavi Eder

Âşık, aşk acısıyla inleyen, hasret çeken bir vaziyette iken sevgili, rakibe yakınlık gösterir, gözlerindeki yaraların bakımını rakibe tedavi ettirir. Bu durum âşığı daha da çaresiz bir hale getirir.

Ey gözleri bîmâr iken **ağyâra** timâr eyleyen
Ben haste böyle zâr iken hasretle nâ-çâr eyleyen (G. 172 / 1)

3.19. Şeytan

Klasik Türk şiirinde rakip, gerek yüzünün çirkinliği, gerekse âşıklarda uyandırdığı korku sebebiyle cin veya şeytan anlamında “dîv”e benzetilmiş ve “dîv-sîret” vasfı kendisi için çokça kullanılmıştır (Şentürk, 1995: 75). Âşıklar, peri gibi güzel sevgilinin yanına rakibin yaklaşmasını istemezler. Çünkü lanetli şeytan cennete giremez.

Ey perî gelmeye yanunca meded bunda **rakîb**
Girmeye dâ’ire-i cennete şeytân-ı la’în (Terkib-i Bend II / 3)

Süleyman peygamber, mucizevi ve efsanevi kişiliğiyle Klasik Türk şiirinde kullanılır ve beyitler içinde çeşitli mazmunlara kaynaklık eder. Onun saltanatı, tahtı, rüzgârlara, cin, şeytan ve diğer yaratıklara hükmetmesi öne çıkan özelliklerindedir (Zavotçu, 2006: 486). Âşık, zamanın Süleyman’ı gibi ihtişamlı olan sevgiliden şeytan sıfatlı rakibi göndermesini ister. Sevgilinin şeytan sıfatlı rakibi yanında tutması âşıklar için endişe ve hayret verici bir durumdur.

Vaktidür şimdi niçün **dîv-i rakîbi** sürmez
O Süleymân-ı zamânun dem-i devrânı mı var (G. 38 / 3)

3.20. Varlık Sahibi, Zengindir

Rakibin kişisel özelliklerinden biri de sevgiliyi parayla kandırmak istemesidir. Sevgiliye kavuşmak için sahip olduğu her şeyi feda eden âşık, başarılı olamaz. O sevgili, rakibin parasına iltifat gösterir.

Fedâ-yı mâ-melek itdüñ visâli çâresine
O mâh-pâre **rakîbüñ** kapıldı pâresine (Matla 143)

3.21. Yalancı

Rakip çok yalan söyleyen bir tiptir. O, bu yalanlarıyla sevgiliyi kendine bağlar. Kâfir sıfatlı rakibin abartılı yalanları adeta dokuz kat olan göğü titretecek seviyededir.

Dil-beste olmasun mı **rakîbün** dūrûgına
Kâfir yemîn ider ki nüh-eyvânı ditredür (G. 68 / 4)

Sonuç

Kâmî, 17. yüzyıl Klasik Türk şairlerindedir. Kâmî'nin şiirlerinde İran edebiyatında Sebki Hindî'nin önemli temsilcilerinden olan Sâib-i Tebrizî'nin etkisi görülmektedir. Arapça ve Farsçaya hâkim olan Kâmî'nin divanı dışında dinî, ahlaki ve edebî içeriklerde yazmış olduğu manzum ve mensur pek çok eseri vardır.

Kâmî Divanı'nda rakip Klasik Türk şiirinde geleneksel sevgili-âşık-rakip üçlüsünün tiplerinden biridir. Rakip tipi, Kâmî Divanı'nda daima olumsuz özelliklerle ön plana çıkmıştır. Rakibe dair tasavvurlara bakıldığında Klasik Türk edebiyatı geleneğindeki anlayışa uygun özellikler, Kâmî Divanı'nda da söz konusudur. Rakip; engel, ağyar, gayr gibi kavramlarla da ifade edilmiştir. Kâmî, divanında rakibi, sevgiliyle âşık arasındaki en önemli engel olarak görmüştür. Kâmî'nin şiirlerinde rakip sevgiliden ilgi görmesi ve sevgilinin yanından hiç ayrılmaması yönüyle sıkça eleştirilmiştir. Kâmî, rakip ya da ağyar tipini genellikle aldatıcı, lanetli, kötü sesli, kıskanç, vefasız gibi insana özgü kimi huylarla nitelendirmiş, kâfir ve Ebu Leheb gibi olumsuz anlam boyutlarıyla ele almıştır. Ayrıca köpek, çıyan gibi hayvanlara benzetilen rakibin, dermansız dertlere maruz kalması hatta ölmesi istenmiştir.

Klasik Türk şiirindeki aşk mefhumunun anlaşılabilmesi için âşık-sevgili-rakip geleneksel üçlüsüne ait özelliklerin anlaşılması gerekmektedir. Rakip, bu geleneksel üçlünün önemli unsurlarından biridir. Bu bağlamda divanlarda geçen rakip tipi irdelenerek diğer Divan şairlerinden farkı olup olmadığı da ortaya konulmalıdır. Klasik Türk şiirindeki eserlerin incelenmesi sonucunda rakip tipi ile ilgili farklı özelliklere ulaşılabileceği kanaatindeyiz.

Kaynaklar

- AYDIN, A. (2013). *Divan Şiirinde Rakip Portresi*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- BATISLAM, H. D. (2003). Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm. *Folklor / Edebiyat*, IX(XXXIV), 186-199.
- BATISLAM, H. D. (2013). Divan Şiirinde Rakip ve Leyla Hanım'ın Rakip Gazeli. *Turkish Studies*, 8(13), 21-35.
- ÇAVUŞOĞLU, M. (2006). *Divanlar Arasında*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- KARTAL, A. (2009). *Lügat-i Nâcî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KESKİN, K. N. (2010). Maşûk, Âşık ve Rakip Arasındaki Hiyerarşik İlişkiler. *Turkish Studies*, 5(3), 400-420.
- ÖBEK, A. İ. (2009). Habis Bir Tür Yılan ve Karşıt Yıldız Olarak Rakîb. *Gazi Türkiyat*, 5, 271-302.

- ÖZYILMAZ, K. (1994). *Kâmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PAKALIN, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PALA, İ. (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü I-II*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- SEFERCİOĞLU, M. N. (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞEMSETTİN, S. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ŞENTÜRK, A. A. (1995). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakibe Dair*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- YAZICI, G. E. (1998). *Edirneli Kâmî ve Divanı*. (Yay. Haz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları), [http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,195832/kami-divani.html] (01.02.2018).
- YILDIRIM, A. (2009). *Kâmî Divanı (Edirneli Efendi Çelebi) Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: MEB Yayınları.
- YILDIRIM, A. (2011). Kâmînin Divan Şiiri ve Şairi Hakkındaki Düşünceleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 185-198.
- ZAVOTÇU, G. (2006). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi.